

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-3.19>

Оксана ПАРХОМЕНКО-КУЦЕВІЛ

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

pkoi@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0758-346X

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У статті проаналізовано та систематизовано наукові підходи до проблем забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. З'ясовано, що відсутні системні дослідження проблем національної безпеки в умовах воєнного часу. Запропоновано виокремити сім кластерів проблем забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. По-перше, проблема формування дієвих механізмів запобігання та протидії корупції. Саме корупція наносить непоправної шкоди репутації країни, органам державної влади, що може нашкодити плідній міжнародній співпраці, яка так потрібна на даному етапі. По-друге, формування ефективної системи освіти, спрямованої на формування якісного людського капіталу країни. Людський капітал країни – важливий ресурс для відновлення економіки, формування боєздатних збройних сил, оновлення наукового потенціалу суспільства. По-третє, потребує формування ефективних засобів обороноздатності країни, перерозподілу фінансування з урахуванням розвитку оборонно-промислового комплексу, формування науково-дослідних лабораторій, діяльність яких спрямована на розроблення нових методів захисту населення та військовослужбовців, розроблення та випробування інноваційної зброї та ін. По-четверте, проблема забезпечення інформаційної безпеки, забезпечення захисту суспільства від фейків та викривлень інформації, які можуть призводити до панічних настроїв населення, негативного сприйняття державно-управлінських рішень органів державної влади, втрати довіри до органів державної влади, що може в умовах війни призвести до непоправних наслідків. По-п'яте, забезпечення ментальної безпеки, яка виявляється запорукою виживання суспільства та держави. По-шосте, проблемою у системі забезпечення національної безпеки є фінансування. Питання фінансової безпеки держави набувають актуального значення, оскільки оборона країни, збройні сили, функціонування органів оборони та захисту спираються на достатнє та стабільне фінансове забезпечення, як вітчизняне, так і з залученням міжнародної допомоги. По-сьоме, проблема забезпечення патріотичного виховання дітей, молоді з метою формування їхньої національної самосвідомості, розуміння важливості мови, національної культури у системі національної безпеки; формування дієвої співпраці України з міжнародним співтовариством з питання оборони та захисту, формування безпекового середовища життєдіяльності світового співтовариства, формування захисту від глобальних викликів та проблем.

Ключові слова: національна безпека, інформаційна безпека, кадрове забезпечення національної безпеки, система освіти, воєнний час, війна, міжнародна співпраця, обороноздатність країни.

Oksana PARKHOMENKO-KUTSEVIL

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Administration and Administration, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

pkoi@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0758-346X

PROBLEMS OF ENSURING NATIONAL SECURITY IN WARTIME CONDITIONS

Abstract. The article analyzes and systematizes scientific approaches to the problems of ensuring national security in wartime conditions. The author found out that there are no systematic studies of national security problems in wartime conditions. The article proposes to single out seven clusters of problems of ensuring national security in wartime conditions. First, the problem of forming effective mechanisms for preventing and countering corruption. Corruption causes irreparable damage to the reputation of the country and state authorities, which can harm fruitful international cooperation, which is so necessary at this stage. Secondly, the formation of an effective education system aimed at the formation of high-quality human capital of the country. The country's human capital is an important resource for the recovery of the economy, the formation of combat-ready armed forces, and the renewal of the scientific potential of society. Thirdly, it is necessary to form effective means of the country's defense capability, redistribution of funding taking into account the development of the defense-industrial complex, the formation of research laboratories whose activities are aimed at the development of new methods of protecting the population and military personnel, the development and testing of innovative weapons, etc. Fourthly, the problem of ensuring information security, ensuring the protection of

society from fakes and distortions of information, which can lead to panic among the population, a negative perception of state management decisions by state authorities, loss of trust in state authorities, which in wartime conditions can lead to irreparable consequences. Fifth, ensuring mental security, which turns out to be the key to the survival of society and the state. Sixth, the problems in the national security system are financing. The issue of the financial security of the state is gaining urgent importance, since the defense of the country, the armed forces, the functioning of the defense and security agencies, relies on sufficient and stable financial support, both domestically and with the involvement of international assistance. Seventh, the problem of ensuring patriotic upbringing of children and youth with the aim of forming their national self-awareness, understanding the importance of language and national culture in the system of national security. Seventh, the formation of effective cooperation of Ukraine with the international community on the issue of defense and protection, the formation of a safe environment for the life of the world community, the formation of protection against global challenges and problems.

Key words: national security, information security, staffing of national security, education system, wartime, war, international cooperation, defense capability of the country.

Постановка проблеми. У сучасному світі перед кожною державою стоїть завдання забезпечення національної безпеки у своїй країні. Діяльність держави спрямована на здійснення національної ідеї, захист національних інтересів, прав і свобод людини та громадянина. Сьогодні у світі приділяється особлива увага формуванню та забезпеченню національної безпеки з урахуванням сучасних безпекових викликів та глобалізаційних тенденцій.

Актуальність дослідження цієї теми полягає у тому, що національна безпека є важливою умовою функціонування та розвитку особистості, суспільства та держави. Сьогодні проблеми у сфері національної безпеки позначені великою кількістю загроз різного рівня, багато з яких є глобальними, до цього входять військові конфлікти та війни.

Ураховуючи повномасштабне вторгнення росії на територію України, формування нових міжнародних воєнних альянсів, формування міжнародної співпраці з метою посилення безпеки світового співтовариства, виокремлення інноваційних шляхів розвитку міжнародної та глобальної безпеки, сьогодні актуалізується питання виокремлення сучасних проблем забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Сьогодні проблеми національної безпеки в умовах воєнного часу та війни аналізуються фрагментарно. Так, Д. Часник аналізує питання забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії з боку російської федерації [1]. О. Васильчишин, В. Титор, І. Кекіш аналізують правове поле у системі забезпечення національної безпеки до повномасштабного збройного вторгнення країни-агресора на

територію України і зазначають, що це поле було достатнім й містило низку нормативно-законодавчих актів з урахуванням реальних загроз незалежності України, її суверенітету і демократії, проте недостатня ефективність саме державних органів ускладнювала вироблення і реалізацію ефективної політики. Вони запропонували звернути увагу державних установ, що забезпечують національну безпеку держави, на гуманітарний аспект національної безпеки у розрізі конфесійного складника, котрий потребує негайного законодавчого врегулювання [2]. В. Вовк досліджує проблеми фейків як інструменту в гібридній війні та загрози національній безпеці [3]. І. Залєвська, Г. Удренас розглядають проблеми інформаційної безпеки України в умовах російської військової агресії, аналізують можливості реалізації цілей, зазначених у Стратегії інформаційної безпеки України, за умов воєнного стану [4]. М. Шевченко, О. Зозуля, Г. Храпач, А. Лепіхов аналізують особливості реалізації загроз державному суверенітету України під час російсько-української війни, а також в оцінюванні альтернативних варіантів національної політики України щодо формування її статусу відносно міжнародного оточення і структур колективної безпеки [5]. І. Котерлін визначає аспекти забезпечення інформаційних прав та свобод з урахуванням захисту інформаційної безпеки держави в умовах воєнного стану, аналізує пріоритетні напрями захисту та вплив на права свободи людини і громадянина [6]. Разом із тим відсутні системні дослідження проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу.

Метою дослідження є спроба теоретично обґрунтувати проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу.

Виклад матеріалу. Складність категорії «національна безпека» полягає у тому, що вона має включати два поняття: «збереження» (стабільність) та «розвиток» (мінливість), які, як відомо, знаходяться у діалектичній єдності. Так, безпека за своєю природою консервативна, тоді як розвиток передбачає мінливість, яка виключає стабільність.

У першому підході, що віддає перевагу захисту, соціальна система виходить із того, що вона перебуває у ворожому соціальному оточенні. Незначна помилка або виявлена слабкість можуть спровокувати жорсткі агресивні дії зовнішнього середовища. Тому умовою свого виживання така соціальна система вважає виключно забезпечення захисту, тому всі наявні в неї ресурси вона змушена витратити тільки на цю мету, у певному сенсі нехтуючи завданнями свого розвитку. Зазначимо, що такі способи захисту можуть носити як активний, так і пасивний оборонний характер.

До активних способів захисту належать: стримування противника через демонстрацію здібності та готовності завдати йому неприйнятної шкоди; превентивні дії – дії, спрямовані проти реалізації агресивних задумів супротивника; активні контрдії – дії, що знижують результативність шкоди, що завдається ворожою стороною; активні руйнівні дії – усунення супротивника як потенційного джерела загроз.

До пасивних засобів захисту слід віднести ухилення від контактів із ворожим соціальним оточенням, терпляче ставлення до своїх переживань та смиренне відновлення завданих збитків. Водночас зазначені дії можуть негативно вплинути на систему національної безпеки, особливо в умовах воєнної агресії. Тому слід вибирати такі способи захисту національної безпеки, які натеper обґрунтовані та доцільні.

У другому підході, навпаки, робиться акцент на забезпеченні соціальної системи власного сталого зростання та розвитку. Така система виходить із того, що соціальне оточення у цілому веде себе стосовно неї або доброзичливо, або нейтрально. Джерело загроз система національної безпеки бачить у собі самій, виникнення таких загроз розглядає як результат недостатньо продуманих, поспішних або надто ризикованих рішень. Звісно ж, що саме власні рішення здатні мимоволі спровокувати агресивну реакцію з боку загалом нейтрального чи

доброзичливого стосовно системи оточення. Потенціалом діяльності такої системи є прагнення виключити ризик прийняття рішень, які можуть завадити її поступального руху вперед або призвести до створення передумов для лавиноподібного процесу виникнення ще більш небезпечних негативних наслідків [7].

Проблеми національної безпеки сьогодні виходять на перший план у більшості країн світу. Це викликано зміною глобального середовища безпеки, яке сьогодні містить у собі велику кількість загроз і викликів різного характеру. Виходячи із цього, а також з огляду на участь України в євроінтеграційних та міжнародних процесах, питання забезпечення належного рівня національної безпеки має стати ключовим [8].

До системи національної безпеки входять різні сфери: військова, економічна, інформаційна, екологічна, продовольча, соціальна, політична, духовно-моральна та ін. Кожний із них притаманні свої певні механізми, форми та методи забезпечення безпеки.

Безпеку маємо розуміти не лише як поняття та набір вимог, які не завжди виконуються, але це має бути і реальний стан людини, суспільства та держави, які мають відчутти на собі цей «стан безпеки».

Система освіти – складова частина держави як соціальної системи. Рівень розвитку людського капіталу впливає на стійкість розвитку держави та стан національної безпеки. Водночас і стан національної безпеки суттєво впливає на стійкість освітньої сфери та має далекосяжні наслідки у вигляді диспропорцій у розвитку соціального, економічного, екологічного та виробничого середовища через недостатній розвиток людського капіталу.

Взаємовплив системи освіти та національної безпеки можна характеризувати великою кількістю причинно-наслідкових зв'язків, які не завжди можна уявити кількісно, тому визначення ролі та внеску системи освіти у забезпечення комплексної безпеки держави від зовнішніх і внутрішніх загроз украй актуально нині. Особливо важливим це стає у зв'язку з кризою, що почалася в освіті, каталізатором якої стала пандемія COVID-19, а також повномасштабне вторгнення росії на територію України. Оцінка ролі системи освіти у забезпеченні національної безпеки дає змогу більш обґрунтовано

визначити завдання держави щодо системи освіти як чинника, що впливає на національну безпеку.

Тому одними з проблем забезпечення національної безпеки є зміна концепції системи освіти, оновлення підходів до формування стандартів освіти, формування цифрового простору системи освіти.

Так, у США державна політика щодо впливу освіти на національну безпеку полягає у такому:

1. Пріоритетними сферами знань та навчання для забезпечення національної безпеки в США в останні роки визначено природничі, математичні, технічні, комп'ютерні науки (STEM) та сучасні іноземні мови. Основні галузі застосування знань у сфері STEM-освіти – штучний інтелект, кібербезпека, квантова інформатика, передові технології та виробництво [9].

2. Основними ризиками для національної безпеки є: зниження рівня володіння STEM-навичками та знаннями у американських школярів та випускників ЗВО; підвищення рівня освіти в галузі природничо-наукових, математичних, технічних, комп'ютерних наук в інших країнах, насамперед країнах – геополітичних противниках; скорочення чисельності та частки американських школярів та випускників ЗВО, які вивчають STEM-дисципліни; зменшення кількості американських випускників ЗВО, які мають спеціалізацію в галузі STEM; зниження якості викладання STEM-освіти; наявність розриву, що зберігається в академічних досягненнях між різними демографічними групами населення [9].

3. Основними наслідками зазначених ризиків є: дефіцит кваліфікованих кадрів у галузях національної економіки, пов'язаних із національною безпекою та передовими технологіями, що заповнюється мігрантами, у тому числі з країн – геополітичних супротивників; нездатність американської системи STEM-освіти задовольняти внутрішній попит робочої сили, яка має кваліфікації у сфері STEM; цифрова безграмотність американських громадян.

4. Зменшення ризиків національної безпеки у сфері освіти забезпечується: поліпшенням викладання у галузі STEM та наданням підтримки працюючим педагогам; збільшенням чисельності та частки учнів STEM-дисциплін на всіх рівнях освіти; підвищенням кількості випускників ЗВО, що спеціалізуються у галузі

STEM-наук; доступністю STEM-освіти; формуванням у випускників освітніх організацій базових та прикладних дослідницьких знань у галузі STEM, необхідних для кар'єрного розвитку в широкому переліку STEM-професій та пріоритетних сфер, таких як комп'ютерна інженерія та кібербезпека, штучний інтелект, квантова фізика та робототехніка [10].

Проблеми, які виникли у системі забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу, пов'язані, перш за все, з воєнної агресією та окупацією деяких регіонів України. Тому важливими елементами системи забезпечення національної безпеки є формування ефективних засобів обороноздатності країни, перерозподіл фінансування з урахуванням розвитку оборонно-промислового комплексу, формування науково-дослідних лабораторій, діяльність яких спрямована на розроблення нових методів захисту населення та військовослужбовців, розроблення та випробування інноваційної зброї та ін.

Окрім того, законодавча гілка держави зробила й прийняла низку нормативно-законодавчих актів з урахуванням реальних загроз незалежності України, її суверенітету і демократії, проте недостатня ефективність саме державних органів ускладнювала вироблення і реалізацію ефективної політики. Водночас публічне управління системою забезпечення національної безпеки окрім інших головних аспектів акцентувало увагу на наявності зростання дефіциту фінансових ресурсів, що ускладнювало виділення коштів для забезпечення виробництва та закупівлі у необхідних обсягах сучасних зразків озброєння та військової техніки [2, с. 296].

Ще однією важливою проблемою національної безпеки є інформаційна безпека, забезпечення захисту суспільства від фейків та викривлень інформації, які можуть призводити до панічних настроїв населення, негативного сприйняття державно-управлінських рішень органів державної влади, втрати довіри до органів державної влади, що може в умовах війни призвести до непоправних наслідків. Сьогодні стрімко проходять процеси соціальної трансформації, в основі яких інформаційно-комунікаційні, техніко-технологічні зміни закономірно призводять до виникнення ризиків дисфункціональних та дезорганізаційних станів соціаль-

ної системи, її окремих інститутів, підсистем. Нині суверенітет національної держави значно обмежений в інформаційній, інтелектуальній сферах, саме тому в сучасних умовах зростають загрози та ризики, пов'язані з інформаційною сферою, яка є невід'ємною частиною всієї національної безпеки. Національна безпека включає кілька основних напрямів, одним з яких є забезпечення захищеності у сфері інформаційного характеру. Тільки комплекс заходів, системна взаємодія напрямів у різних галузях, спрямованих на захист інтересів як на мікрорівні особистості, так і на макрорівні всієї держави, здатний забезпечити сталий розвиток країни.

Одним з основних негативних чинників, що впливають на стан інформаційної безпеки, є нарощування можливостей інформаційно-технічного впливу на інформаційну інфраструктуру у воєнних цілях. Водночас посилюється діяльність організацій, що здійснюють розвідку щодо роботи наукових організацій і підприємств держави, зокрема оборонно-промислового комплексу [11].

На сучасному етапі забезпечення національної безпеки та еволюції світових тенденцій ментальна безпека виявляється запорукою виживання суспільства та держави. Істотну небезпеку для ментальності становлять воєнні дії, інформаційні виклики, глобалізаційні процеси, що мають специфічні побічні ефекти. Потрібно враховувати, що інформатизація та глобалізація – процеси об'єктивні, які не можна зупинити чи повернути назад. Окрім негативних чинників, глобалізація та інформатизація мають і позитивні аспекти, тому, безумовно, вплив глобалізаційних процесів необхідно враховувати з метою компенсації у механізмі забезпечення національної безпеки її ментальні витрати. Однак не глобалізація є основною загрозою ментальній безпеці. Найбільш серйозний деструктивний вплив на ментальність чинять інформаційні викривлення та фейки. У цьому разі йдеться про інструментарій «м'якої сили», який виявляється менш витратним і ефективнішим порівняно з військовими чи економічними методами. Ця проблема стає однією з найважливіших проблем забезпечення національної безпеки у світі. Ментальна безпека включає такі аспекти: освіту, культурно-туристичну сферу, духовну, соціально-трудова сфери тощо.

Однією з важливих проблем у системі забезпечення національної безпеки є фінансування. Фінансова безпека держави як складник національної безпеки є основою економічного розвитку країни, що забезпечує суверенітет та цілісність країни, а також достойний рівень життя громадян. В умовах воєнного стану питання фінансової безпеки держави набувають величезного значення, оскільки оборона країни, армія, функціонування органів оборони та захисту спираються на достатнє та стабільне фінансове забезпечення, як вітчизняне, так і з залученням міжнародної допомоги. Отже, пошук джерел фінансування та визначення напрямів використання фінансових ресурсів є основою забезпечення захисту і розвитку виробництва в країні у мирні часи і вкрай важливо – у воєнні. Наявні фінансові ресурси, можливість їх акумуляції та стабільного використання на цілі, що забезпечують перемогу над ворогом, усунення загроз державній цілісності Україні та її національним інтересам, захищеність громадян країни становлять елементи фінансової безпеки держави та потребують правового врегулювання [12].

Окремо стоїть проблема забезпечення патріотичного виховання дітей, молоді з метою формування їхньої національної самосвідомості, розуміння важливості мови, національної культури у системі національної безпеки. Саме патріотичне виховання виконуватиме роль розвитку національної ідентичності та національної єдності нашого суспільства.

Звичайно, важливою проблемою забезпечення національної безпеки як у мирний час, так і в умовах воєнного часу є запобігання та протидія корупції. Корупція зачіпає не лише правову сферу, соціальну, економічну, а й воєнну, де вона несе великі зміни. Насамперед, корупція руйнує розвиток воєнно-промислового комплексу, запровадження інноваційних засобів захисту військовослужбовців, розроблення та випробування нової зброї, нових технологій, забезпечення військовослужбовців необхідним обладнанням, захистом та зброєю. Це все є вкрай необхідним для оборони та захисту нашої країни і звільнення територій від окупації.

Системні заходи щодо запобігання та протидії корупції, на жаль, не приносять ефективних результатів, іноді це пов'язано з відсутністю політичної волі, іноді – з неефективністю

механізмів боротьби з корупцією, часто це пов'язано з непрофесійністю кадрів, які формують та реалізують антикорупційною політику України. Проблема корупції в умовах воєнного часу шкодить не лише ситуації в регіонах, де ведуться бойові дії, а й підриває репутаційний капітал нашої країни на міжнародній арені. Шкода репутації країни може призвести до того, що союзники України не довірятимуть нашій державі та не надаватимуть таку життєво необхідну допомогу у фінансуванні оборонно-промислового комплексу, інноваційну зброю та технології і може призвести до непоправних наслідків на полі бою. Тому подолання корупції стає пріоритетом забезпечення національної безпеки України.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зазначити, що забезпечення національної безпеки України є комплексом заходів національного та міжнародного характеру. При цьому визначення стратегічних пріоритетів, правильне розуміння проблем у сфері національної безпеки, пошук оптимальних способів їх вирішення, тісна співпраця держав у створенні ефективної системи протидії сучасним загрозам сприятимуть забезпеченню національної безпеки України та міжнародній безпеці у світі. Тільки у співпраці можна вирішити актуальні стратегічні завдання забезпечення національної безпеки у складних світових умовах та нових глобалізаційних викликах.

Таким чином, можна виокремити такі проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. По-перше, проблема формування дієвих механізмів запобігання та протидії корупції. Зазначені механізми передбачають формування системних шляхів запобігання корупції та поліпшення механізмів боротьби з корупцією. Саме корупція наносить непоправної шкоди репутації країни, органам державної влади, що може нашкодити плідній міжнародній співпраці, яка так потрібна на даному етапі. По-друге, формування ефектив-

ної системи освіти, спрямованої на формування якісного людського капіталу країни. Людський капітал країни – важливий ресурс для відновлення економіки, формування боєздатних збройних сил, оновлення наукового потенціалу суспільства. По-третє, потребує формування ефективних засобів обороноздатності країни, перерозподілу фінансування з урахуванням розвитку оборонно-промислового комплексу, формування науково-дослідних лабораторій, діяльність яких спрямована на розроблення нових методів захисту населення та військово-службовців, розроблення та випробування інноваційної зброї та ін. По-четверте, проблема забезпечення інформаційної безпеки, забезпечення захисту суспільства від фейків та викривлень інформації, які можуть призводити до панічних настроїв населення, негативного сприйняття державно-управлінських рішень органів державної влади, втрати довіри до органів державної влади, що може в умовах війни призвести до непоправних наслідків. По-п'яте, забезпечення ментальної безпеки, яка виявляється запорукою виживання суспільства та держави. По-шосте, проблемою у системі забезпечення національної безпеки є фінансування. Питання фінансової безпеки держави набувають величезного значення, оскільки оборона країни, збройні сили, функціонування органів оборони та захисту спираються на достатнє та стабільне фінансове забезпечення, як вітчизняне, так і з залученням міжнародної допомоги. По-сьоме, проблема забезпечення патріотичного виховання дітей, молоді з метою формування їхньої національної самосвідомості, розуміння важливості мови, національної культури у системі національної безпеки. По-восьме, формування дієвої співпраці України з міжнародним співтовариством із питання оборони та захисту, формування безпекового середовища життєдіяльності світового співтовариства, формування захисту від глобальних викликів та проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Часник Д.В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії російської федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/600/551>.
2. Васильчишин О., Титор В., Кекіш І. Національна безпека держави: особливості забезпечення у режимі воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 4. С. 289–297.
3. Вовк В. Фейки як загроза національній безпеці в умовах гібридної війни. *Право і політика*. 2022. Т. 24. № 2. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1517>.

4. Залевська І.І., Удренас Г.І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 1–2. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf>.
5. Шевченко М.М., Зозуля О.С., Храпач Г.С., Лепіхов А.В. Російсько-українська війна: особливості реалізації загроз державному суверенітету України та перспективи виходу з війни. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 2(75). URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/266598/262571>.
6. Котерлін І.Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану в аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/25.pdf.
7. Національна безпека держави: філософсько-правовий і соціально-економічний аналіз : монографія / В. Бліхар та ін. Хмельницький : ХУУП ім. Л. Юзькова, 2021. 404 с.
8. Вонсович О. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/vonsonovych_stan.pdf.
9. Herman A. America's STEM Crisis Threatens Our National Security. *American Affairs*. 2019. III (1). Available from: <https://americanaffairsjournal.org/2019/02/americanstem-crisis-threatens-our-national-security>.
10. Cotton Blackburn. Kustoff unveil bill to restrict Chinese STEM graduate student visas & thousand talents participants. *Press Release*. Available from: https://www.cotton.senate.gov/?p=press_release&id=1371.
11. Богданович В.Ю., Ворович Б.О., Марко Є.І. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства. URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/download/168924/168736/372345>.
12. Коробцова Д.В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261779/258188>.

REFERENCES:

1. Chasnyk, D.V. (2022). Zabezpechennia prav liudyny u sferi natsionalnoi bezpeky v umovakh protystoiannia viiskovii ahresii rosiiskoi federatsii [Ensuring human rights in the sphere of national security in the conditions of opposition to military aggression of the Russian Federation]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Serii yurydychna – Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. The series is economical. Legal series*. Vypusk 34. Retrieved from: <https://nzlupb.org.ua/index.php/journal/article/download/600/551> [in Ukrainian].
2. Vasylyshyn, O. and Tytor, V. and Kekish, I. (2022). Natsionalna bezpeka derzhavy: osoblyvosti zabezpechennia u rezhymy voiennoho stanu [National security of the state: features of provision in the martial law regime]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*. Tom 32. vol. 4. pp. 289–297 [in Ukrainian].
3. Vovk, V. (2022). Feiky yak zahroza natsionalnii bezpetsi v umovakh hibrydnoi viiny [Feyki as a threat to national security in the conditions of a hybrid war]. *Pravo i polityka – Law and politics*. Tom 24. vol. 2. Retrieved from: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1517> [in Ukrainian].
4. Zalievska, I.I. and Udrenas, H.I. (2022). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi viiskovoi ahresii [Information security of Ukraine in the conditions of Russian military aggression]. *Pivdenno-ukrainskyi pravnychi chasopys – South Ukrainian legal journal*. vol. 1–2. Retrieved from: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf> [in Ukrainian].
5. Shevchenko, M.M. and Zozulia, O.S. and Khrapach, H.S. and Lepikhov, A.V. (2022). Rosiisko-ukrainska viina: osoblyvosti realizatsii zahroz derzhavnomu suverenitetu Ukrainy ta perspektyvy vykhodu z viiny [The Russian-Ukrainian war: peculiarities of the implementation of threats to the state sovereignty of Ukraine and prospects for exiting the war]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-strategichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho – Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*. vol. 2(75). Retrieved from: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/266598/262571> [in Ukrainian].
6. Koterlin, I.B. (2022). Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu u aspekti zabezpechennia informatsiinykh prav ta svobod [Information security in the conditions of martial law in the aspect of ensuring informational rights and freedoms]. *Aktualni problemy vitchyzniano yurisprudentsii – Actual problems of domestic jurisprudence*. vol. 1. Retrieved from: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/25.pdf. [in Ukrainian].
7. Blikhar, V. and Blikhar, M. and Kopytko, M. and Omelchuk, O. and Bashuk, V. and Zhyvko, Z. and Vinichuk, M. and Stadnyk, M. (2021). Natsionalna bezpeka derzhavy: filosofskopravovi i sotsialno-ekonomichni analiz: monohrafiia [National security of the state: philosophical-legal and socio-economic analysis: monograph]. Khmelnytskyi: Vyd-vo KhUUP im. L. Yuzkova. [in Ukrainian].
8. Vonsovych, O. (2012). Stan natsionalnoi bezpeky Ukrainy v suchasni heopolitychnii sytuatsii [State of Ukraine's national security in the modern geopolitical situation]. *Politychnyi menedzhment – Political management*. vol. 1–2. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/vonsonovych_stan.pdf [in Ukrainian].

9. Herman, A. (2019). Americas STEM Crisis Threatens Our National Security. *American Affairs*. III (1). Retrieved from: <https://americanaffairsjournal.org/2019/02/americasstem-crisis-threatens-our-national-security> [in English].
10. Cotton Blackburn. Kustoff unveil bill to restrict Chinese STEM graduate student visas & thousand talents participants. *Press Release*. Retrieved from: https://www.cotton.senate.gov/?p=press_release&id=1371 [in English].
11. Bohdanovych, V.Yu. and Vorovych B.O. and Marko Ye.I. (2018). Informatsiina bezpeka yak osnova voiennoi bezpeky derzhavy ta suspilstva [Information security as the basis of military security of the state and society]. Retrieved from: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/download/168924/168736/372345> [in Ukrainian].
12. Korobtsova, D.V. (2022). Pravove zabezpechennia finansovoi bezpeky derzhavy v umovakh voiennoho stanu [Legal provision of the financial security of the state in conditions of martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*. vol. 2. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261779/258188> [in Ukrainian].